

— духовність, тобто прагнення до правди, істини в знаннях і праці, краси, що є основою загальної та пед. культури сучасного вчителя.

Навч.-виховний процес у пед. вищій школі повинен забезпечити:

— достатній обсяг знань і умінь з питань теорії, методики та техніки виховної роботи;

— достатній рівень оволодіння дидактикою, яка є основою шкільної діяльності;

— достатній рівень знань про людину як майбутнього об'єкта і суб'єкта пед. впливу;

— відповідну підготовку до вирішення виховних завдань у процесі навчання.

Лит.: 1. Дубасенюк О. А. Професійне становлення педагога. — Житомир, 1993; 2. Сисоева С. О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня. — К., 1996; 3. Троцько Г. В. Професійно-педагогічна підготовка студентів до виховної роботи в школі. — Харків, 1995.

М. Б. Євтух

ОРЛАЙ ІВАН СЕМЕНОВИЧ (далі — О.) (1770, с. Паладь, нині — Комаринці Закарпатської обл.—1829, м. Одеса) — учений-медик, педагог і діяч народної освіти. Отримав гуманітарну освіту в Академії м. Надьварад (нині — Ораді, Румунія) і у Львівському (1788—1789) та Будапештському ун-тах. У 1790 р. викладав у гімназії стародавні мови, географію, історію, арифметику. У 1791 р. переїхав до Росії. Закінчив Медико-хірургічне училище в Петербурзі (1793), працював лікарем. Удосконалювався у Віденському та ін. ун-тах. У поїздках за кордон встановив зв'язки з багатьма діячами культури, зокрема і з І. Гьоте. Працював хірургом при імператорському дворі та в Семенівському полку (1800—1810); в 1812—1813 рр. ординатор у Сухопутному генеральному госпіталі. Наук.-метод. діяльність О. пов'язана, головним чином, із Медико-хірургічною академією, почесним членом якої він був з 1817 р. З 1821 по 1826 рр. був директором Ніжинської гімназії вищих наук князя Безбородька. З 1826 по 1829 рр. очолював Одеський Ришельєвський ліцей.

О. — вчений-енциклопедист. Захистив дві докторські дисертації (з медицини і хірургії та філософії) і магістерську зі словесних наук. Працював у Дерптському та Кенігсберзькому ун-тах, вченим секретарем Держ. медичної колегії у Петербурзі, був почесним членом Рос. Імператорської академії наук, головою Московського тов-ва «Истории и древностей российских» та членом деяких іноземних наук. тов-в.

О. критикував хаотичний стан освіти, вимагав запровадити загальну освіту для всіх верств населення. Метою виховання вважав підготовку громадян, хористих батьківщині. Як просвітитель пропагував демократичні принципи народної освіти, обстоював ідею народності в навчанні й вихо-

ванні, висловив цінні думки щодо розвитку вищої освіти.

Займаючись наук.-дослідницькою, організаційно-навч., історико-краєзнавчою, наук.-пошуковою, перекладацькою, видавничою, медичною діяльністю, О. всіляко сприяв становленню та розвиткові освіти, науки, культури в Україні.

Багата, різнобічна обізнаність у сфері медицини, історії природознавства і просвітницькі погляди в цілому вплинули на розуміння вченим основних програмних вимог з питань навчання та виховання, дали можливість протистояти насадженню рос. догм у навч. процесі, акцентувати увагу на значенні нових наук, відкриттів. Багатий життєвий досвід О., наполегливість характеру і всебічність наук. інтересів, знання європейської та світової системи освіти дали можливість вченому енергійно включитися у процес створення нових навч. закладів, сприяти розвиткові мережі середньої та вищої освіти в Росії, продовжити свою особисту кар'єру, досягти значних вершин у наук. та викладацькій діяльності.

М. Гоголь, вихованець О. називав його «незрівняним педагогом свого часу», а І. Франко та М. Павлик вважали, що він посів почесне місце в історії вітчизняної науки.

Тв.: 1. История о Карпато-Россах (1804); 2. О необходимости обучаться преимущественно отечественному языку и нечто об обучении языкам иностранным» (1825); 3. О преобразовании училищ в России по системе австрийской (1879).

Лит.: 1. Михневич И. Исторический обзор 40-летия Ришельевского лицея (1817—1857 гг.). — Одесса, 1857; 2. Лавровский Н. А. Гимназия высших наук кн. Безбородько в Нежине (1820—1832). — К., 1879; 3. Петухов Е. В. Гимназия высших наук кн. Безбородько в Нежине (75-летие со дня основания). — СПб., 1895; 4. Байцур Т. Иван Семёнович Орлай: Жизнь и деятельность. — Братислава, 1976. 5. Евтух Н. Б. Педагогические взгляды и педагогическая деятельность И. С. Орлая. — К., 1994; 6. Пирожено Л. В., Тригубенко В. В. Орлай Иван Семенович // Українська педагогіка в персоналіях. — К., 2005; 7. Доброскок І. І. Освітньо-педагогічна діяльність Івана Семеновича Орлая: Дис. ... канд. пед. наук. — К., 2005.

М. Б. Євтух

ОСВІТА — процес і результат засвоєння особистістю певної системи наук. знань, практичних умінь і навичок і пов'язано з ними того чи ін. рівня розвитку її розумово-пізнавальної і творчої діяльності, а також морально-естетичної культури, які у своїй сукупності визначають соціальне обличчя та індивід. своєрідність цієї особистості. О. є однією з найширших пед. категорій, яка має цілісну, поліфункціональну та поліміслюву структуру. О. виконує три важливі функції: людинотворчу — забезпечення певного рівня знань, грамотності; стану емоційно-вольової сфери, поведін-

кових орієнтацій, готовності до виконання різних соціальних ролей, видів діяльності тощо; технологічна — забезпечення «бази життя»; формування навичок і вмінь трудової, громадської, господарської, профес. діяльності; розвиток комунікативності в різних видах діяльності тощо; гуманістичну — виховання людей в душі миру, високої моральності, культури, розуміння пріоритетів загальнолюдських цінностей (життя, праці, самої людини, природи тощо).

Ці функції О. органічно поєднуються з функціями навчання — освітньою, розвивальною і виховною. Освітня функція передбачає оволодіння знаннями про природу, суспільство, техніку, людину, про способи діяльності; загальними та спеціальними вміннями і навичками, досвідом репродуктивної і перетворюючої діяльності; світо розуміння і світогляду особистості. Розвивальна функція покликана розвивати мову, збагачувати словниковий запас, функціональне і смислове значення мови; розвивати емоції, почуття, волю, уяву, операції аналізу, синтезу, узагальнення і абстрагування; рухову культуру, здібності й обдарування тощо. Нарешті, виховна функція забезпечує виховання культури почуттів, культури мислення, моральних норм, естетичних ідеалів і смаків, працьовитості, відповідальності тощо.

Отже, можна зробити висновок, що функції О. і навчання слід розглядати в їх єдності і взаємозв'язку.

Поняття «О.» слід розглядати як процес зовнішнього впливу на засвоєння індивідом узагальненого, об'єктивного, соціального досвіду, норм, цінностей тощо. Початкові етапи розвитку людини пов'язані з розвитком її біол. суті, а в процесі освіти, яка здійснюється на різних етапах онтогенезу через пед. впливи, через процеси виховання, відбувається її «друге народження», перетворення на соціальну, громадську істоту, особистість.

Таким чином, сьогодні під терміном «О.» розуміють спеціальну сферу соціального життя, унікальну систему, своєрідний соціокультурний феномен, який сприяє нагромадженню знань, умінь і навичок, інтелектуальному розвитку людини. При цьому провідними тенденціями розвитку О. виступають: визнання готовності учнів не лише до соціальної адаптації, а й до активного освоєння ситуацій соціальних змін; адаптація освітнього процесу до всезростаючих запитів і потреб особистості й суспільства згідно з нац. і культурними традиціями; масовий і неперервний характер О. в кроскультурному світовому просторі.

Існує підхід до тлумачення О. як сутнісної характеристики етносу, суспільства, людської цивілізації, способів їх самозбереження і розвитку, тобто давати людині освіту — означає змінювати її, перетворювати, розвивати особистість; займатися самоосвітою — перетворювати власну осо-

бистість, формувати її під впливом власних намірів і праці над собою.

Добре обгрунтованим є розгляд О. як поняття, що включає кілька аспектів:

О. як процес, тобто цілісна єдність навчання, виховання, розвитку, саморозвитку особистості; збереження культурних норм з орієнтацією на майбутній стан культури; створення умов для повноцінної реалізації внутрішнього потенціалу індивіда і його становлення як інтегрованого члена суспільства, виконуючи функцію наступності поколінь.

О. як соціокультурний ін-т, який сприяє економічному, соціальному, культурному функціонуванню і вдосконаленню суспільства з допомогою спеціально організованої цілеспрямованої соціалізації та інкультурації окремих індивідів, виражений у системі, що включає освітні установи, органи управління ними, освітні стандарти, які забезпечують їх функціонування і розвиток.

О. як результат, тобто рівень загальної культури і освіченості підростаючого покоління, засвоєння того духовного й матеріального потенціалу, який був накопичений людською цивілізацією в процесі еволюційного розвитку і який націлений на подальший соціальний прогрес.

О. — найбільш загальне пед. поняття, яке означає одночасно і соціальне явище, і пед. процес. З одного боку, поняття «О.» вводить об'єкт педагогіки у загальний соціальний контекст, а з ін. — відкриває можливість його тлумачення в конкретних поняттях. Але багато вчених наполягають на використанні для позначення об'єкта пед. науки слова «виховання», а не «О.». До речі, поняття «О.» увійшло у вітчизняний пед. лексикон лише у XVIII ст. для позначення розвиваючого та виховно-формуючого впливу навчання на особистість, проте тривалий час воно не мало спеціального термінологічного змісту і аж до сер. XIX ст. вживалося як синонім виховання. Пізніше воно почало набувати специфічного термінологічного значення і пов'язуватися з навчанням, позначаючи його формуючий вплив на особистість. Таким чином, поняття «О.» означає і навчання, і органічно пов'язане з ним виховання особистості, яке впливає з навчання.

У зв'язку з цим слід вважати вдалим визначення О., викладане в Законі України «Про освіту», як «цілеспрямованого процесу виховання і навчання в інтересах людини, суспільства і держави». Це означення говорить про те, що сьогодні освічена людина — не просто научена, а й вихована. Освіченим є не просто випускник школи, який вивчив науки, що там викладали, а людина, здатна до співпереживань, готова до вільного гуманістично орієнтованого вибору, індивід. інтелектуального зусилля і самостійної, компетентної і відповідальної дії в політ., економічному, профес. і куль-

турному житті. Вона поважає себе й ін., терпима до представників ін. культур і національностей, незалежна в судженнях і відкрита для ін. судження і несподіваної думки. Зрозуміло, що і зміст О. в цьому випадку не зводиться до вивчення основ наук, оволодіння мовами і розвитку інтелекту. По-справжньому освічена людина може не лише діяти всередині наявної соціальної структури, а й змінювати її. Множина таких людей здатна бути колективним гарантом дотримання духу і букви Конституції нашої держави, яка оголосила людину, її права і свободи вищою цінністю.

Важливими пед. поняттями, органічно пов'язаними з О., є «самоосвіта», «самонавчання» і «самовиховання». Кожне з них означає особливий вид діяльності, якому треба навчити учнів і вихованців, коли вони ще перебувають під керівництвом педагогів у системі освіти і виховання. Самоосвіта — це, по-перше, самонавчання, тобто навчання самого себе — самостійне пізнання. Воно ґрунтується на умінні навчитися без сторонньої допомоги. Цьому повинна навчити школа. Подруге, самоосвіта — це також і самовиховання.

Сучасний пед. процес прагне до того, щоб необхідність у керівництві ним, а отже, і в ньому самому відпала і випускник школи в подальшому сам розпоряджався собою, сам навчався і удосконалював себе. У цьому полягає настійна вимога часу і на це зорієнтована система неперервної освіти, яка розпочинається в дитячому садку (дошкільна освіта) і не закінчується із закінченням ВНЗ. У певному розумінні навчання взагалі можна вважати підготовкою до самонавчання, а виховання — підготовкою до самовиховання. Самовиховання — це самовдосконалення людини, духовне очищення, самостійне прилучення до моральних цінностей, нагромаджених цивілізацією протягом тисячоліть.

Якщо О. складається з навчання-підготовки до життя і виховання — включення в життя, то неперервна О. — це не лише навчання і самонавчання, а й безперервне виховання і самовиховання, оскільки «одноразового» включення в життя після закінчення школи недостатньо. Наш час з особливою гостротою проявив проблему морального вдосконалення, без якого жодні інтелектуальні досягнення не зроблять людину щасливою. Розвиток системи неперервної О. в багатьох країнах спричинений не лише потребами виробництва, а й більшою мірою прагненням людей до самовдосконалення.

Основний шлях здобуття О. — навчання в системі навч. закладів. Істотну роль у засвоєнні знань, розумовому розвитку людини відіграє також самоосвіта, культурно-просвітницька робота, участь у громадсько-трудовій, практичній діяльності. Залежно від характеру підготовки до життя і певного виду трудової діяльності розрізняють за-

галъну і профес. О. Залежно від обсягу знань і умінн загальна і профес. О. бувають різного рівня. В Україні законодавче встановлені такі рівні О. (освітні цензи): 1) основна загальна О.; 2) середня (повна) загальна О.; 3) початкова профес. О.; 4) середня профес. О.; 5) вища профес. О.; 6) післядипломна профес. О. Одержання громадянином О. (і певний освітній ценз) засвідчується відповідним документом (атестатом, дипломом, посвідченням тощо).

Зміст О. та її рівень визначають вимогами виробництва і зумовлені вони соціальними відносинами, станом науки, техніки, культури, а також рівнем розвитку шкільної справи і пед. науки.

У тісному зв'язку зі змістом О. знаходяться методи навчання, спрямовані на розв'язання певних навч.-виховних цілей. Широке застосування сучасних технічних засобів, передусім інформ., відкриває великі перспективи для підвищення якості О.

Лит.: 1. Джуринський А. Н. История педагогики. — М., 1999; 2. Харламов И. Ф. Педагогика. — М., 1997; 3. Леднев В. С. Содержание образования. — М., 1989; 4. Краевский В. В. Проблемы научного обоснования обучения (методический анализ). — М., 1977.

С. У. Гончаренко

ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ ЛЮДЕЙ В УКРАЇНІ — практичне втілення андрагогічних закономірностей і принципів, розроблених андрагогікою як галузь психол.-пед. досліджень. До них належать положення про те, що освіта на всіх вікових етапах життя людини є самоцінністю, яка визначає якість особистості, безпосередньо впливає на збереження і зміцнення здоров'я людини, її потомства, збільшення тривалості життя. Достовірно встановлений взаємозв'язок між рівнем освіченості суспільства і політ., культурною, економічною та військовою потужністю держави. Домінуючий в сучасній суспільній свідомості мотив необхідності вищої освіти як засобу забезпечення висококваліфікаційними кадрами всіх галузей духовного й матеріального виробництва є вторинними стосовно найголовнішого призначення духовного удосконалення людини.

Принциповим положенням перспективного розвитку духовно-інтелектуального потенціалу України є підготовка до введення мінімального рівня освіченості громадянина, що відповідає рівню повної вищої освіти спеціаліста, магістра.

Заходи, спрямовані на втілення цього принципового положення, вимагають створення розгалуженої системи підготовки наук.-пед. кадрів вищої кваліфікації для здобуття ними наук. ступенів канд. і докт. наук, що сприяє піднесенню наук. потенціалу України і перетворенню її на країну переважно наукомісткого способу виробництва.

Освітньо-виховні ідеали є продуктом нац. культури кожного народу. Втілення освітньо-ви-